

© 1984
THE BILLY BOY

Siyasətçilər üçün immunitet, siyasətin özü kimi qədimdir. Bu, yüksək vəzifəli dövlət xadimlərinin və hakimlərin müdafiəsi üçün ümumi formadır [1]. Eyni zamanda, immunitetin qavranılması ilə bağlı aparılan diskussiyalar çoxqütblüdür. Bəzi adamların fikrincə, immunitet prinsipi qanunverici orqanlarda - demokratik sistemin özəyində söz azadlığını qoruyur. Başqalarının fikrincə, immunitet demokratiyaya xas olan bərabərliyin əsaslarını qanun qarşısında sarsıdır.

İSLAHLARA TƏCİLİ ZƏRURƏT

Siyasətçilərin ələ alınması, maraqların münaqişəsi ətrafında yaranan korrupsiya və qalmaqallarla bağlı dünyada pərişanlığın güclənməsi ilə yanaşı, şübhə altına düşən siyasətçilərin, belə cinayətlərlə əlaqədar təqiblərə qarşı faktiki immunitətdən tez-tez istifadə edə bilmələri ilə bağlı da ümitsizliklər artır. Gallup International institutunun yaxın vaxtlarda apardığı sorğuda rəyi soruşulanların 63%-i bu qənaətə gəlib ki, onların ölkəsində korrupsiyanın artmasının əsas səbəbi dövlət məmurlarının təqiblərə qarşı immunitetidir. [2] Beləliklə, yer kürəsinin bir çox rayonlarında siyasi immunitet ideyasına anaxronizm və konstitusiyanın ən fundamental prinsiplərinin, qanun qarşısında bərabərliyin pozulması kimi baxılır. Bu, Orwell'in "bütün heyvanlar bərabərdir, ancaq onlardan bəziləri, başqalarına nisbətən daha çox bərabərdir" populyar kəlamını xatırladır.

Doğrudan da, təsəvvür yaranır ki, dövlətin yuxarı eşalonundakı korrupsiya ilə bağlı çoxsaylı təhqiqatlar, siyasi immunitetin tələblərini nəzərə almaqla əhəmiyyətli dərəcədə blokadaya salınıb. İlk niyyətlərdə nəzərdə tutulduğundan fərqli olaraq, siyasi immunitetin əhatə dairəsi böyük miqyasda genişlənə bilər. Belə hallarda siyasətçilər, hətta ən ciddi cinayətlərə

münasibətdə faktik immunitətdən istifadə edirlər.

Dünyanın bir sıra ölkəsində yüksək vəzifəli hökumət məmurları immunitətlə ehtiyat dərəcədə qorunurlar ki, hətta cinayətkarlar, sadəcə təqibdən yayınmaq üçün seçkili dövlət vəzifəsində yer tutmağa can atırlar. Belə hallarda möhkəm korrupsiya dairəsinin meydana gəlməsi üçün böyük təhlükə yaranır; müdafiə imtiyazlarından istifadə edən parlament etikadan uzaq şəxsləri özünə cəlb edir, sonra isə korrupsion davranışı möhkəmləndirib əbədləşdirir. Hüquq müdafiəsinə ehtiyacı olan bir sıra adamlar, immunitətə nail olmaq üçün seçkiqabağlı partiya siyahılarında rüşvətlə özünə yer tuta bilir.

Korrupsiyaya uğramış sahibkar dövlət vəzifəsi tuta bilmirsə belə, o, taleyini hansısa siyasi tərəfdaşa bağlamağa cəhd göstərir ki, onun immunitetindən qalxan kimi istifadə edib müdafiə olunsun. Belə hallarda rüşvət və xidmət mübadiləsi ehtimalı çox yüksək olur. Yüksək siyasi immunitet vasitəsilə, siyasətçilər özləri üçün "toxunulmazlıq" statusunu təmin edə bilirlər.

İMMUNİTETİN ELEMENTLƏRİ

İmmunitet məsələsi ilə bağlı istənilən diskussiyada aşağıdakı dörd sual meydana gəlir:

- ▶ *Kimin üçün məhkəmə təhqiqatından müdafiə təmin olunur?*
- ▶ *İmmunitətlə hansı hərəkətlər ört-basdır edilir?*
- ▶ *Rəsmi şəxsin, yaxud siyasətçinin məhkəmə təhqiqatından immuniteti nə qədər davam edir?*

- ▶ *Müdafiə nə qədər uzanır (məsələn, ancaq qanunverici məclis çərçivəsindəmi?)*

İmmunitet və imtiyazlar ayrı-ayrı rəsmi şəxslərin açıq ittihamlardan, yaxud vətəndaş hüququ əsasında məhkəmə təqiblərindən müdafiə olduğu hallara da aiddir. İmmunitetli rəsmi şəxslər kateqoriyası və immunitetin səviyyəsi ölkə Konstitusiyası və yaxud qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilə bilər.

Belə müdafiənin məqsədi vəzifədə olan şəxsə xidmət etmək deyil, öz işinin öhdəsindən daha yaxşı gəlməsi üçün, onun qabiliyyətlərinin inkişafına yardım göstərməkdir. Bu müdafiə, yüksək rütbəli dövlət məmurunun kredit və mənzil icarəyə verənə haqq ödəmədən öz şəxsi işini başa vurmaq, yaxud şəxsi xarakterli müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirmək məqsədini qarşıya qoymur.

Daha doğrusu, məhkəmə təqiblərindən immunitetin aşağıdakı məqsədləri var:

- ▶ *Cinayət, yaxud vətəndaş sanksiyalarından, diffamasiya ilə bağlı çoxsaylı şikayətlərdən ehtiyatlanmadan, xalqın seçilmiş nümayəndələrinin qanunverici assambleyada öz fikirlərini ifadə edə bilməsinin təminatı.*
- ▶ *Seçkilərin nümayəndələri özbaşına ləngitmələrdən və onların qanunverici orqanlara daxil olmalarına törədilən maneçiliklərdən müdafiə etmək.*
- ▶ *Onlara qarşı təşkil olunmuş pis niyyətlərin və siyasi motivlərlə təqiblərin qarşısını almaq üçün qalxan kimi hərəkət etmək.*

Siyasətçilər üçün immunitetə, qanundan yuxarıda dayanan və əlçatmaz fərdlər sinfinin

yaranması kimi deyil, demokratik prosesin müdafiəsi kimi baxılmalıdır.

Doğrudur, söz azadlığı və hesabat verməmək prinsipi, adətən, dəstək qazanır və mübahisə doğurmur, “toxunulmazlıq prinsipi” (yaxud həbs edilmədən azad olmaq) adlandırılan prinsip isə daha çox mübahisə yaradır. Qədim Romada öz funksiyasını yerinə yetirən tribuna mane olmaq edamla nəticələnirdi. O zamanlar da, indi olduğu kimi parlament immuniteti müasir konstitusiya hüquqlarının fundamental prinsiplərinə qarşı anaxronizm hesab edilirdi. Belə tənqid mövcud anomaliyaya, səbəblərə baxmayaraq, müasir konstitusiyalarda parlament immunitetinə ilkin bəraət verənlərin olmasını və əvvəlki kimi öz gücünü saxlamasını iddia edənlər tərəfindən etirazla qarşılanırdı. Diskussiyalar bir sıra ölkələrdə, məhdudiyyətin toxunulmazlıq anlayışının üzərinə düşdüyü hüquqi prosedurların islahatına və qanunverici orqanda dəyişmələrə gətirib çıxardı.

«GRECO» İCMALI

Həbsdən immunitet, narahatçılıq üçün əsas oldu və Avropa Birliyinə üzv dövlətlərin təmsil olduğu Korrupsiyaya Qarşı Dövlətlər Qrupu (GRECO), keçid dövründə olan ölkələrin korrupsiyaya qarşı qanunvericilik icmallarında bunu ifadə etdi. [3]

İmmunitet haqqında məsələnin müzakirə edildiyi ölkələr içərisində Sloveniya da var. GRECO öz icmalında parlament immunitetinin ləğvi barədə qərarın qəbul edilməsi üçün, kriteriyalar qismində istifadə olunacaq rəhbər prinsiplərin işlənməsini tövsiyyə etdi. Rəhbər prinsiplərin məqsədi odur ki, hakimlərə münasibətdə immunitet haqqında qəbul ediləcək qərarlar siyasi mülahizələrdən azad olsun və

prokurorun verdiyi təklifin mahiyyətinə uyğun gəlsin. [4]

Sloveniyada nəzərdən keçirilən rəhbər prinsiplər aşağıdakılardır:

1. Bir qayda kimi, immunitet verilmir, əgər:

a) *mandat təsdiqini tapana qədər deputat nəzarət altına alınırsa, yaxud ona qarşı cinayət işi başlayırsa; yaxud*

b) *deputat cinayət başında yaxalanıb, beş ildən artıq həbs cəzası alırsa; yaxud*

c) deputat immunitetə istinad etmək hüququnu bəyan etməsə.

2. Bütün əvvəlki və istənilən başqa hallarda, aşağıdakı prosedurlara əməl olunur:

a) istinad edilən hər bir cinayət işinə xəbərdarlıq, yaxud səlahiyyətli orqanın xahişi əsasında baxılır;

b) konkret deputatın funksiyasının müəyyənləşdirilməsi zəruridir;

c) deputatın öz funksiyasını yerinə yetirməsi üçün, verilən immunitetin vacibliyinin qiymətləndirilməsi zəruridir; və

ç) bir qayda kimi immunitet verilmir, buna görə də immunitetin verilməsi barədə qərar yaxşı əsaslandırılmalıdır. [5]

GRECO-nun Rumıniya üzrə ekspert komandası öz icmalında qeyd edir ki, Rumıniya Konstitusiyası deputat və senatorlara, ancaq onlar mandat əldə etdikləri zaman söylədikləri fikirlərlə əlaqədar deyil, həmçinin həbsdən, saxlanmadan, axtarışdan və istənilən cinayət işi,

hüquqpozmaları zamanı məhkəmə təqiblərindən immunitet verir. Belə immunitet, ədliyyə naziri onun götürülməsi haqqında ərizə verə-nə, parlamentin Deputatlar palatasının üçdə ikisinin səsi ilə məhkəmə təqibi sanksiyalaşdırılana və Senat sadə səs çoxluğu ilə qərar qəbul edəne qədər öz gücünü saxlayır. Sonra iş Ali Məhkəmədə baxılır. Əgər üzv yenidən seçilirsə, immunitet avtomatik olaraq bərpa edilir. GRECO-nun qeyd etdiyi kimi: "Məhkəmə sisteminin permanent obstruksiyası mənasında bu situasiya şübhə doğurmayan potensiala malikdir". [6]

İn flaqrento (hüquqazidd fəaliyyət aktı törədən) yaxalanan deputat, yaxud senator yoxlanma və saxlanmaya məruz qalar, ancaq ona qarşı məhkəmə təqibi qaldırıla bilməz. Uyğun palata operativ qaydada məlumatlandırılmalıdır. O saxlanmanı da ləğv edən sərəncam verə bilər. [7] Korrupsiya üzrə mübarizə şöbəsinin bir prokurorunun fikrində deyilir: "Bizdə parlament immuniteti ilə bağlı problem var. Mənim fikrimcə, bank qarət edən, yaxud qaçaqmalçılıqla məşğul olan parlament üzvünün immunitətdən istifadəsi anormaldır. Məlum səbəblər var ki, məhkəmə hakimiyyəti tez-tez gücsüz vəziyyətdə qalır". Rumın hökuməti tərəfindən irəli sürülən korrupsiya ilə milli mübarizə planı, immunitətdən istifadənin bütövlükdə məhdudlaşdırılmasını ehtiva edən öhdəlikləri özündə cəmləşdirir.

DÖVLƏT VƏ HÖKUMƏT BAŞÇISI

Qanunvericilərdən fərqli olaraq, vəzifədə olduqları dövrdə dövlət başçıları immunitet haqqına malikdirlər (Fransadakı son qərar bunu təsdiq edir). Konstitusiyaya, adətən, prezidentə münasibətdə impiçment məsələsinə baxır. Buna ciddi cinayət aktları əsas verir. Beləliklə, müəyyən vasitə var, amma o, məhkəmədən daha çox qanunverici hakimiyyətlə bağlıdır. [8]

BAŞQA YÜKSƏK RÜTBƏLİ MƏMURLAR

Öz rəsmi fəaliyyətlərinə münasibətdə şəxsi immunitətdən istifadə edən başqa vəzifəli şəxslər kateqoriyası da var. Bunun mahiyyəti odur ki, rəsmi iş zamanı yol verdikləri səhvə görə onlar şəxsən məhkəmə təqiblərinə məruz qalmırlar. Belə hərəkətlərdən əziyyət çəkmiş və təndaş işə götürənləri və dövləti məhkəməyə verə bilər. Amma bu cür immunitetin bu qəbilədən olan şəxslərin şəxsi həyatını və şəxsi biznesini əhatə etməsi haqqında inandırıcı izahat yoxdur.

HAKİMLƏR

Hakim peşəsinə münasibətdə immunitetin tətbiqi daha mürəkkəb xarakterə malikdir. İmmunitet verilmiş hakimlər, öz mühakimələrində yol verdikləri şəxsi səhvlərə görə məhkəmə təqiblərinə məruz qala bilməz (məsələn, onların yurisdiksiyalarını aşmaları). Qaydaya görə, əgər immunitetləri götürülməyibsə, onlar siyasi təzyiqlərdən qorunmaq üçün cinayət təqiblərindən də immunitetə malikdirlər.

GRECO-nun Estoniyaya aid icmalında belə bir zəmanət var ki, hakim toxunulmazlığını ləğv edən istənilən qərar siyasi təzyiqdən azad olmalıdır. Bu qərar, prokuror tərəfindən əsaslandırılmış xahişlə və Ali Məhkəmə tərəfindən dəstəklənməklə qəbul edilə bilər. [9]

Estoniya Konstitusiyasına uyğun olaraq hakimə aid immunitetlərin ləğvi proseduruna respublika prezidenti, yaxud Riigikog (qanunverici məclis) qoşulur. 2002-ci il tarixli Hakimlər Haqqında Qanun hakimlərin bütün hallarda cinayət təqibi üçün qaydanı müəyyənləşdirdi. Qarşıya belə məqsəd qoyuldu ki, imunitetin ləğvi ilə bağlı istənilən qərar, hər hansı siyasi təzyiqdən sığortalansın və proku-

rorun xahişinə, Ali Məhkəmənin dəstəyinə əsaslansın. Ancaq əvvəlki kimi yenə də Ali Məhkəmə sədrinə, yaxud məhkəmə üzvünə qarşı yüksək səviyyəli instansiya tərəfindən ittiham irəli sürmək üçün parlamentin, yaxud prezidentin razılığı tələb olunur.

Hakimlər haqqında əsasnaməyə və onların hesabatvermə məsələsinə, müstəqilliyinə 16-cı bölmədə baxılır.

PROKURORLAR

Prokurorların da immunitet risklərinə diqqət yetirmək lazımdır. Bəzi ölkələrdə prokuror immuniteti çox geniş sahəni əhatə edir. Bu, prokurorun dövlət maraqlarının müdafiəçisi keyfiyyətində fəaliyyət qabiliyyətini sarsıdır, bəzi hallarda isə onlarla korrupsiyaçılar və cinayətkarlar dünyasının aparıcı adamları arasında əməkdaşlığın yaranmasına gətirib çıxarır.

Bolqarıstan kimi ölkələrdə yaxın vaxtlara qədər prokuror toxunulmaz idi. Bu, ictimaiyyət tərəfindən geniş tənqid doğurdu və beynəlxalq təzyiq cəmiyyəti islahatlara çağırdı. Ölkənin aparıcı QHT-ləri belə immunitetin məhdudlaşdırılması üçün struktur islahatları, eyni zamanda daxili nəzarətin gücləndirilməsi yolu ilə bütövlükdə məhkəmə hakimiyyətinin özündə şəffaflığın genişləndirilməsini təklif etdi (Baxın: Corruption Assessment Report 2003, Sofia, 2004, s. 32-33).

İMMUNİTETƏ MÜNASİBƏTDƏ QANUNVERİCİLİK VƏ PRAKTİKA

Biz şahidi olduq ki, siyasi immunitetlə bağlı məsələlərin tətbiq olunan bəzi prinsiplərini bütün ölkələrdə müşahidə etmək mümkündür.

Ümumiyyətlə, qeyd olunmalıdır ki, immunitetin iki fərqli kateqoriyası mövcuddur:

- ▶ **Hesabat verməmək, yaxud cavabdehlik prinsipi.** Bu, siyasətçilər üçün ilkin, baza müdafiəsinin təmin olunması deməkdir və əsasən söz, fikir azadlığına aiddir.
- ▶ **Toxunulmazlıq prinsipi.** Bu, siyasətçiləri həbsdən qoruyan daha geniş və çevik müdafiəni nəzərdə tutur.

Məsuliyyət daşımamaq prinsipi (non-liability principle) bütün dünyada qəbul olunur. İlk mərhələdə onun mahiyyəti, siyasətçiləri yüksək rütbəli məmurların ədalətsiz mühakimələrindən müdafiə etmək idi. Beləliklə, gərgin və siyasiləşmiş dairələrdə söylədikləri fikirlərə, ittihamlara, şərhələrə görə parlament üzvləri cavabdeh deyil. Cavabdehliyin olmaması, həm də, parlamentarların təmsil etdikləri insanların maraqlarının müdafiəsinə, səsverməyə və oxşar rəsmi bəyanatlara aiddir.

Bir qayda olaraq məsuliyyət daşımamaq prinsipi məhdud təyinatlıdır, adətən, mütləqdir; çox hallarda hansısa vaxt məhdudluğu olmur və immuniteti dayandırmaq imkanları yoxdur. Şərtsiz söz azadlığı ilə təmasda olanda o, bir qayda olaraq ittiham və diffamasiyanın mütləq minimuma endirilməsinin səssiz-səmirsiz anlaşılmasına arxalanır. Hesab edilir ki, müdafiə "məsuliyyət daşımamaq" imtiyazı ilə sığortalanırsa, bu zaman parlament üzvü özünü təhlükə və sıxıntı içərisində hiss edəcək, təmsil etdiyi insanların adından danışa, səs verə bilməyəcək.

Bu immunitet olmadan parlament institutunun müstəqilliyi, eyni zamanda diffamasiya haqqında potensial, siyasiləşmiş təhqiqatlar və müddəalar istiqamətində onun fəaliyyət qabi-

liyyəti şübhə altına düşəcək. Rəy söyləmək haqqından sui-istifadə olunan yerlərdə, bu institutun özü, bir qayda olaraq cavabdehlik haqqından istifadə edib, qanunverici məclisdə istənilən parlament üzvünü müəyyən müddətə üzvlükdən məhrum edə bilər.

Həmin prinsip, oxşar immunitet səviyyəsinə malik olan məhkəmə hakimiyyətinə münasibətdə də tətbiq oluna bilər. Hüquq sahəsindəki qəsdən edilməyən səhvə görə, məhkəmə araşdırması zamanı hakimin şəxsən məsuliyyət daşdığı qənaəti yarananda, bir institut kimi məhkəmə hakimiyyətinin effektivliyi təhlükə altına düşə bilər. Bu prinsip, qərar çıxaran zaman korrupsiya mülahizələrini əsas götürən hakimlərə münasibətdə tətbiq olunmur. Belə hallarda, yəni səriştəsiz olduqda, öz funksiyasının öhdəsindən gələ bilmədikdə hakimlərin vəzifədən kənarlaşdırılması ilə bağlı dövlətin məsuliyyəti haqqında danışmaq daha effektiv təəssürat yaradır. Siyasi mülahizələrin diqtəsi ilə hakimlərin işdən getməsi tələblərinə qarşı xüsusi müdafiə prosedurları olmalıdır.

Bu situasiyadan fərqli olaraq **toxunulmazlıq prinsipi** (principle of inviolability) daha mübahisəlidir və əhəmiyyətli dərəcədə müəyyənləşdirmələrdən və siyasi dairələrdən asılıdır. Niderlandda siyasətçilər, ümumiyyətlə, heç bir parlament toxunulmazlığına malik deyillər. Birləşmiş Krallıqda parlament üzvləri bu sahədə kiçik müdafiə ilə təmin olunublar. Onlar mülki məsələlərdə həbs olunmamaq immunitətinə malikdirlər. Lakin nəzərə alsaq ki, indi şəxsin saxlanması əsas verən mülki məsələlərin sayı azalıb, onda bu imtiyaz real müdafiəni kiçik ölçüdə təmin edə bilər. Əgər tez-tez parlamentin iştirakı tələb olunursa, deməli söhbət istintaqın sanksiyalaşdırılmasından gedir.

Belçikada polis axtarış, həbsə alma, sorğu-suala tutma da daxil heç bir siyasi müdaxilə ol-

madan parlament üzvünün işini təhqiq edə bilər. Ancaq parlament üzvünün məhkəmə qarşısında dayanması üçün icazə tələb olunur. Bu mərhələdə belə sanksiyalar müqavimətlə az üzləşir. Əvvəlki kimi ittiham olunan şəxsin hansısa haqları qalır. Məsələn, assambleya nümayəndəsi istənilən potensial axtarış prosesində iştirak edə bilər. Bu Nikaraquadakı vəziyyətdən fərqlənir. 2002-ci ildə bu ölkədə, qanunverici məclisə rəğbəti olmayan yarım milyondan artıq insan ümumi petisiya üçün tələb olunan imzanı topladı və 100 mln. dollardan çox dövlət əmlakını talamış keçmiş prezidentin məhkəmə təhqiqatı (və mühakiməsi) üçün yolu təmizlədi. [10]

Məsuliyyət daşımamaq prinsipinin tətbiq olunduğu hallarda isə, adətən, siyasətçinin ya parlamentdə vəzifəsini yerinə yetirdiyi zaman, ya da rəsmi hallarda icra etdiyi aktlar nəzərdə tutulur. Beləliklə o, bir qayda olaraq qeyri-rəsmi çıxışlar zamanı verilən bəyanatlara, yaxud qəzet məqalələrinə aid edilmir. Parlament binası, ancaq öz divarları ilə immunitetin belə formasının sərhəddini rəmzləşdirir, onun hüdudları kənarında isə siyasətçi yenə adi vətəndaşa çevrilir.

Bir sıra ölkələrdə parlament üzvü olmayan konkret şəxslərin mütləq söz azadlığı immunitenin imtiyazlarından istifadə etməsi imkanı var. Məsələn, Birləşmiş Krallıqda dövlət qulluqçuları və ekspert-şahidlər də daxil olmaqla, parlament müzakirələrində və prosedurlarında iştirak edənlərin hamısı məsuliyyət daşımağa haqqına sahibdir. [11]

Ancaq hamı tərəfindən qəbul edilir ki, parlament üzvü in *flagrento delicto* durumuna düşəndə, başqa sözlə, əgər fərd cəzaya layiq cinayət baş verən zaman, yaxud bu cinayətdən sonra orada aşkar edilirsə, onda immuni-

tetin ikinci kateqoriyası olan toxunulmazlıq prinsipi hər hansı müdafiəni təmin etmir. İn *flagrento delicto*-nun başqa yozumu da var və bəzi ölkələr onu törədilən cinayətdən sonrakı 24 saata tətbiq edirlər.

Toxunulmazlıq anlayışını əhatə edən aktlarla bağlı, çətin ki, beynəlxalq aləmdə böyük bir fikir harmoniyası mövcud olsun. Bir sıra ölkələr immunitetin əhatə etmədiyi cinayətləri müəyyənləşdirir; başqaları isə törədilən cinayətlərə görə potensial həbsxana məhbusluğunun uzadılmasını tətbiq edirlər.

İsveç Konstitusiyasında deyilir ki, toxunulmazlıq prinsipi iki il və daha artıq cəza alanların cinayət əməlinə aid edilmir. Finlandiyada uyğun vəziyyət daha sərtidir: əgər potensial təhqiqat cinayətə aiddirsə, maksimal cəza altı aydan az olaraq azadlıqdan məhrum etməni nəzərdə tutursa, parlamentarlar müdafiə edilir. Bir qayda olaraq bu, ən yaxşı praktik nümunə hesab olunur.

Əlbəttə, polis kiminsə ələ alınmasını, yaxud rüşvəti qanunsuz hesab edir. Ancaq belə əməllər üzrə məhkəmə təhqiqatlarının təşkili imkanları nəzərəcərpacaq dərəcədə siyasi mühitdən və toxunulmazlıq prinsipinə ciddi əməl olunmasından asılıdır. Nominal olaraq ölkə siyasətçilər və vətəndaşlar arasında rüşvəti qadağan etdiyinə baxmayaraq, siyasətçilər tək cə dumanlı şəkildə formulə olunmuş immunitet haqqında qanunlardan deyil, həm də ciddi hüquqpozmalarının məhkəmə təhqiqatlarını araşdırmalı olan, ancaq öz həmkarlarının müdafiəsinə üstünlük verən dövlət qulluqçularının xidmətindən də yararlı ola bilər.

Müxtəlif ölkələr, parlamentarlar və rəsmi şəxslər üçün toxunulmazlıq prinsipinin hansı müd-

dətə davam edəcəyi məsələsi ilə bağlı müxtəlif qanunvericiliyə malikdir. Toxunulmazlıq üçün müvəqqəti hüddud çox vacib məsələdir. Bu, immunitet haqqında istənilən qanunvericilik aktı hazırlanan zaman ciddi düşünmək tələb edir. Bir sıra ölkələrdə bu prinsip ancaq parlament sessiyalarında tətbiq olunur. Başqa ölkələrdə isə immunitet praktikası imkan verir ki, şəxsin immuniteti, o həmin vəzifəyə təkrar seçilərsə avtomatik bərpa edilsin. Başqa ölkələrin siyasətçiləri vəzifədə olduqları müddətdən əvvəl immunitet alırlar. Bu, məhkəmə təhqiqatından qaçmağa çalışan cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi məsələsində ağır nəticələrə gətirib çıxaran vəziyyət yarada bilər. Bu cür vəziyyət bütün siyasətçiləri korrupsiyaya cəlb edə bilər. Siyasi immunitet haqqında istənilən qanunvericilikdə ondan qaçmaq lazımdır.

Əlbəttə, ömürlük toxunulmazlıq immuniteti heç bir tənqidə davam gətirə bilmir. Vəzifədən gədən zaman bu imtiyazdan imtina etmək zəruridir. Prezident və yaxud baş nazirin vəzifədə olduğu dövr üçün məhdud müddət müəyyən edilməlidir. Tənzimlənmənin elə forması olmalıdır ki, onun köməyi ilə rəsmi şəxs, yaxud siyasətçi, hətta rəsmi vəzifəyə başladığı ərafədə və vəzifədə olduğu müddətdə məhkəmə təhqiqatından immuniteti olsa belə, öz işinə cavabdeh olsun. Təbii ki, bu əvvəllər olduğu kimi təhqiqatı çətinləşdirir və təhqiqatçılar bir neçə il öncə baş vermiş hadisə ilə bağlı suallar verə bilərlər. İmmunitet şərəf və imtiyaz kimi ötürülmür. O müqəddəs etibar aktıdır və şəxsə öz ictimai borcunu effektiv yerinə yetirməyə imkan yaradır. Vəzifədən getdiyi təqdirdə vəzifəli şəxs, çalışdığı müddətdə onu xarakterizə edə bilən istənilən cinayət əməlinə görə cavab verməlidir.

PARLAMENT İMMUNİTETİNİN LƏĞVİ PROSEDURU

Parlament immunitetinin ləğvinin geniş çaplı variantları mövcuddur. Doğrudan da bir çox ölkədə heç bir prosedur nəzərdə tutulmayıb. Ya ona görə ki, standart prosedurun işlənməsinə səbəb yaradan iş olmayıb, yaxud da belə incə məsələni tənzimləmək üçün siyasi iradə çatmayıb. Bir sıra hallarda immunitətdən imtina prosedurunun bilərəkdən qarşısı alınıb ki, belə xahişlərin sayı artmasın.

Buna baxmayaraq, immunitetin ləğvi barədə xahişlərə baxmaq üçün möhkəm prinsiplər toplusunun bərqərar olması çox vacibdir. Ümumi qayda kimi belə prinsiplərdə nəzərə alınmalıdır ki:

- ▶ Xahiş parlamentin nüfuzunun qumara qoyulduğu ciddi cinayətlə bağlıdır.
- ▶ Bu xahiş, siyasətçinin söz azadlığına insafsızcasına əl uzatmağı və onun mandatdan istifadə ilə seçicilərin maraqlarını təmsil etmə azadlığını özündə ehtiva etmir.
- ▶ Xahişin məqsədi ayrı-seçkilik niyyətilə, əsassız olaraq hər hansı siyasətçini seçmək deyil.
- ▶ İşin faktları aydın siyasi fırıldaqlarla dolandırılmayıb.

Parlament immunitetinin ləğvi barədə xahişlərə baxılan zaman, konkret işi müzakirə etmək və dinləmələr aparmaq üçün tez-tez xüsusi parlament komitəsi yaradılır. Komitənin gəldiyi nəticədən asılı olaraq parlament "immunitet statusunu" müəyyənləşdirmək üçün səsvermə keçirir. Konkret parlament üzvünə münasibət-

də immunitetin ləğvi ilə bağlı ilkin xahiş, adətən, dövlət prokuroru, xüsusi ittihamçı, yaxud ədliyyə naziri tərəfindən təqdim edilir. Əksər hallarda uyğun komitə, parlamentin spikeri, bir, ya iki nazir edilmiş xahiş barədə məlumatlandırılır. Məsələ ilə bağlı xüsusi komitə öz qərarını çıxaran kimi, parlament onun zəmanətini izləməyə meyllənir. Siyasi immunitətdən imtina sanksiyalaşdırmaq üçün səslerin üçdə ikisi, yeni əksəriyyəti zəruridir. Bu tələb müxtəlif ölkələrdə biri-birindən fərqlənir.

Fransada Milli Məclis Bürosunun parlament üzvünü immunitet hüququndan məhrum etmə səlahiyyətləri var. İlkin olaraq Büro, deputatın azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün edilmiş xahişin həqiqi və xeyirxah niyyət güddüyünü müəyyənləşdirir. İşin mahiyyətinə, ümumiyyətlə, baxılmır. Adətən, ədliyyə nazirinin xahişi əsasında immunitetin ləğv edilməsini məruzəçi və ad hoc komitəsi müəyyənləşdirir, onların gəldiyi nəticələr Milli Məclisdə, yaxud Senatın açıq yığıncağında müzakirə olunur. [12]

Siyasi immunitet məsələsi milli çərçivələri aşır. Korrupsiya haqqında çoxsaylı iddialar beynəlxalq silah alverini, başqa ölkələrdəki şəxsi var-dövləti və buna bənzər başqa halları əhatə edir. Bundan əlavə, siyasi immunitet imtiyazı ölkədə böyük diplomatik korpusu da əhatə edir. Beləliklə, seçilmiş dövlət məmurlarına ekstradisiya tələblərinin tətbiq olunması üçün də zərurət yaranır. Bu işə öz növbəsində, ölkələr arasında cinayət xarakterli qarşılıqlı ittihamlar barədə razılaşmanın əldə olunmasını tələb edir.

YAXŞI PRAKTİKA NÜMUNƏSİ

Niderlandda, parlament immunitetini əhatə edən kiçik suallar toplusu var. 1884-cü ildə Hollandiya qanunvericiləri, cinayət və hüquq

təhqiqatlarına münasibətdə adi vətəndaşlarla eyniləşdirildi. Bu imtiyaz yalnız məsuliyyət daşımaq prinsipinə aid edilir, və parlament mandati ilə dəqiq əlaqələndirilmiş aktları əhatə edir. Bu onu ifadə edir ki, holland parlamentarlari, ancaq rəsmi vəzifələrini yerinə yetirən zaman söylənilən fikirlərə və səslərə münasibətdə müdafiə imkanlarına malikdirlər. Bu hüquq mütləq və məhdudiyətsizdir.

Parlament öz üzvlərinin parlament immunitetindən azad olunmasında heç bir rol oynamır. 150 ildən artıqdır ki, bu işlə Ali Məhkəmə məşğul olur. Bu gün həmin imtiyazdan istifadə haqqını tətbiq etmək üçün hüquqi prosedurlara əl atmağa ehtiyac yoxdur. [13]

Siyasi immunitetin dəqiq və icrası mümkün olan standartının tətbiqi istənilən milli antikorrupsiya kampaniyasının vacib komponentidir. Xüsusilə imtiyaz və proteksiyanın mövcud olması üzündən əhəmiyyətli təhqiqatların aparılması mümkün olmur. Siyasi immunitetlə bağlı sui-istifadələrin və eksçeslərin azalması, demokratik sistemə inamın möhkəmlənməsini ifadə edir. O, inamı və institutların obyektiv potensialını, cavabdehliyin xeyrinə yüksək dərəcəli siyasi iradəni nümayiş etdirir. Əlbəttə, immunitet və imtiyazlar çərçivəsinin məhdudlaşdırılması və qanun qarşısında bərabərlik prinsipindən kənara çıxması vacibdir. Bir çox ölkədə mövcud olan əks tendensiya narahatlıq doğurur. Bu meylin mahiyyəti odur ki, siyasi liderlərin fəaliyyətində ortaya çıxan xoşagəlməz hallardan yayınmaq və qaçmaq üçün qanunvericilik siyasi immunitetin geniş dairəni əhatə etməsinə istiqamətlənsin.

Bundan fərqli olaraq, 2003-cü ildə korrupsiyaya qarşı 11-ci beynəlxalq konfransın yekun deklarasiyası elan etdi ki, "immunitet, əsaslandırılmamış geniş və ümumi planda həddən

artıq çox insana verilir... Biz hesab edirik ki, hökumət təcili olaraq bir sıra immunitetlərin əhatə dairəsinə baxmalıdır, sonra isə onları qanuni və əsaslandırılmış ölçüyə salmaq üçün zəruri tədbirlər görməlidir”.

Siyasi immunitet haqqında istənilən qanun, bir tərəfdən demokratik yolla seçilmiş rəsmi şəxslərin fəaliyyətinin müdafiəsi ilə, siyasi

motivli məhkəmə prosesi arasında həssas tarazlığı özündə birləşdirməlidir. Digər tərəfdən isə, qanun qarşısında bərabərlik prinsipi dəyərləndirilən istənilən demokratik cəmiyyətdə, qanun qəbul edən insanların zəruri təhqiqatdan azad edilməsi absurd bir situasiya olardı. İmkan vermək olmaz ki, siyasi immunitet nə zamansa tam cəzasızlığa çevrilsin.

QEYDLƏR

- 1 Resurslar: “Rules On Parliamentary Immunity In The European Parliament And The Member States Of The European Union,” European Centre For Parliamentary Research And Documentation (ECPRD): 2001. <http://www.ecprd.org/Doc/publica/OTH/ Rules Parllmmu.pdf>; GRECO reports series (see below)
- 2 “Xalqın səsi” adı altında keçirilən sorğu çərçivəsində 47 ölkədən 48 038 respondentin rəyi soruşulmuşdur. Sorğu Gallup International tərəfindən 2002-ci ilin iyulunda keçirilmişdir.
- 3 GRECO: <http://www.greco.coe.int/>
- 4 GRECO Evaluation Report on Slovenia, 28 March 2003 <http://www.greco.coe.int/evaluations/cycle1/Eval1Reports.htm> (scroll down)
- 5 GRECO, Compliance Report on Slovenia: [http://www.greco.coe.int/evaluations/cycle/GrecoRC-1\(2003\)1E- Slovenia.pdf](http://www.greco.coe.int/evaluations/cycle/GrecoRC-1(2003)1E- Slovenia.pdf)
- 6 GRECO, Evaluation Report on Romania, 8 March 2002 <http://www.greco.coe.int/evaluations/cycle1/Eval1Reports.htm> (scroll down)
- 7 Mahiyyət üzrə çox az təsadüf olmuşdur ki, Rumıniya parlamentinin üzvləri öz immunitetlərinə məhrum edilsin. O zaman korrupsiya hallarında immunitet, ümumiyyətlə, ləğv edilmirdi. Məsələn, 1997-ci ildə Palata, 2425 mln. dollar məbləğində fırıldaqçılıqla bağlı hadisəyə münasibətdə şübhəli bilinən deputat Gaqbriel Bivolarunun immunitetinin ləğvindən imtina etdi. Korrupsiya ilə mübarizə şöbəsi uğursuz cəhdlər göstərdi ki, ədliyyə naziri parlamentin başqa üzvünün imunitetinin ləğvinə nail olsun.
- 8 Amerika prezidentləri Endryu Conson, Riçard Nikson və Bill Klintonun impiçmentinə aid sənədlər haqqında baxın: <http://www.lib.auburn.edu/madd/docs/impeach.html>
- 9 GRECO Evaluation Report on Estonia, 9 July 2003 <http://www.greco.coe.int/evaluations/cycle1/Eval1Reports.htm>
- 10 Transnationale.org, «Nicaraguan ex-leader loses his immunity», («Nikaraqanın keçmiş lideri immunitətdən məhrum edilir») December 18, 2002: <http://forums.transnationale.org/viewtopic.php?t=765&view=previous>
- 11 Rəsmi aktlara görə məsuliyyətin daşınmaması, əlbəttə ki, yenə saxlanılır.
- 12 Fransa Konstitusiyasının 26-cı Maddəsi *Fransa Konstitusiyasının 71-ci Maddəsi*